

Typikarnica w Karies i cerkiew Παναγία Αχειροποιήτος w Salonikach – ostatnie miejsca pobytu św. Antoniego Supraskiego

Marcin Mironowicz

Uniwersytet w Białymstoku

Polska

marcin.mironowicz5@gmail.com

Marcin Mironowicz, *Typikarnica in Karies and church Παναγία Αχειροποιήτος in Saloniki – the last places of residence of Saint Anton from Suprasl*, Elpis, 17 2015: 103-106.

Abstract: Around 1510 Saint Anton of Suprasl embarked his pilgrimage to Mount Saint Athos with fervent attrition to sacrifice himself seeking God will remiss his sins committed by him earlier. At beginning he enstrengthened himself spiritually in a hermit called „Typikarnica” founded by Saint Sava Serb’s King in 1200. His martyrdom took place in 14 February 1516 in church which from 1430 was altered by Turks in a mosque.

Streszczenie: Około 1510 roku św. Antoni z Supraśla rozpoczął pielgrzymkę na św. Górę Atos, aby prosić Boga o wybaczenie grzechów popełnionych wcześniej. Na początku wzmacniał się duchowo w pustelni zwanej „Typikarnica” założonej przez św. Sawę Serbskiego w 1200 roku. Jego męczeństwo miało miejsce 14 lutego 1516 w cerkwi w Salonikach, która w roku 1430 została zmieniona przez Turków w meczet.

Keywords: Saint Anton from Suprasl, Typikarnica, church Παναγία της Αχειροποιήτου

Słowa kluczowe: św. Antoni Supraski, Typikarnica, cerkiew Παναγία της Αχειροποιήτου

Św. Antoni Supraski około 1510 r. dotarł na Św. Górę Athos z zamiarem oddania swego życia za Chrystusa. Kilka lat przebywał w Karies, stolicy państwa mniszego. Zmagał się duchowo w kielii założonej przez św. Sawę Serbskiego o nazwie Typikarnica. Męczeńską śmierć poniósł w Salonikach w cerkwi Παναγία Αχειροποιήτος, która po zdobyciu miasta przez Turków w 1430 r. pełniła funkcję głównego meczetu Salonik¹.

Niżej przedstawię miejsca, w których przebywał mnich supraski.

1. Typikarnica w Karies

Po przybyciu na Górę Athos mnich Antoni przedstawił mieszkającym tam ojcom zakonnym swój zamiar oddania życia za Chrystusa. Mnisi athoscy odradzali mu taką pokutę i skierowali do kielii „Typikarnica” w Karies, aby tam prowadził życie zgodnie ze swym powołaniem – w skromności, cierpliwości, modlitwie i pokucie². Kielia³, w której kilka

lat przebywał mnich z Supraśla, została założona przez św. Sawę Serbskiego⁴ około 1200 r. Pierwszy okres funkcjonowania kielii został przedstawiony w „Żywocie Sawy I”⁵.

Około 1200 r. Sawa Serbski u protosa⁶ Św. Góry Athos kupił „на Кареи обширное мѣсто, гдѣ соорудили двухъярусныя келліи, для успокоенія игумена и братіи, когда случится имъ приходить изъ Хиландаря”⁷. Z przytoczonego fragmentu żywotu świętego wysnuwamy wniosek, że w związku z pobytami mnichów z Chilandaru w Karies wybudowali oni z inicjatywy Sawy dwie kielie (Typikarnicę i Patiercę). W innym miejscu „Żywotu Sawy I” czytamy, że po śmierci ojca, św. Symeona⁸, Sawa pragnął spełnić swe pragnienie z lat młodości i oddać się życiu

¹ Prologion Wierszowy, Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie, kol. A. S. Uwarova Nr 56 – 1, k. 478-479v.

² A. i M. Mironowiczowie, *Święty Antoni Supraski*, Białystok 2014, s. 28.

³ Kielia (gr. cellion) oznacza odizolowany budynek z przylegającą doń kaplicą. Kielia była duchowo, administracyjnie i finansowo zależna od swego macierzystego monasteru. Mnisi w kieliach utrzymują się z uprawy ziemi, pisania ikon itp. Szerzej B. Doroszkiewicz, *Monastycyzm bizantyński od IX do połowy XV w.*, Białystok 2009, s. 160.

⁴ Św. Sawa Serbski (1175 – 1235) – syn twórcy państwa serbskiego Stefana Nemanji, pierwszy arcybiskup Serbii (od 1219 r.), jeden z najważniejszych świętych Serbskiego Kościoła Prawosławnego, autor tekstów religijnych.

⁵ *Житие преподобного и богоносного отца нашего Саввы 1-го Архиепископа Сербскаго* zostało spisane przez ucznia Sawy Serbskiego, mnicha Domentijana, archimadrytę monasteru Hilandar, w 1264 r. Żywot umieszczony jest w *Афонскій Патерикъ или жизнеописание святыхъ на Святой Афонской Горѣ просіявшихъ*, ч. I, Москва 1897, s. 53-162.

⁶ Protos – przełożony Świętej Wspólnoty, tj. zgromadzenia reprezentantów 20 klasztorów, która rządzi Św. Górą Athos. Siedzibą Świętej Wspólnoty jest Karies.

⁷ *Афонскій Патерикъ...*, s. 87.

⁸ Stefan Namanja, Symeon Serbski (ok. 1113 lub 1133 – ok. 1200) - wielki żupan Raszk i (1170-1196), po uniezależnieniu od Bizancjum około 1190 roku nazywanej coraz powszechniej Serbią. W 1196 roku zrzekł się władzy na rzecz syna i wstąpił do klasztoru. Zmarł w klasztorze hilandarskim na górze Atos. W Serbii jest czczony jako święty pod imieniem Symeon.

w samotności. Początkowo był on zbyt młody, by poddać się duchowym zmaganiom i ihumen monasteru Watopedi, w którym mnich przebywał, odradził mu ten zamiar, później opiekował się ojcem i budował monaster Hilandar. Po śmierci św. Symeona Sawa wiedział, że nastał czas próby duchowej: „удалился въ Карею, гдѣ нашель прекрасное мѣсто, оживленное источникомъ воды и плодоносными деревьями. Купивъ это мѣсто у Прота, Савва построилъ себѣ тамъ молчальную келлію, съ малою Церковью, во имя Освященнаго Саввы Іерусалимскаго”⁹. W kielii Typikarnica św. Sawa oddał się próbie życia w milczeniu, samotności, czuwaniu, poście i modlitwie. Jak stwierdził Domentijan, jego uczeń, próba duchowa spowodowała, że św. Sawa „сталъ выше того, чѣмъ былъ некогда, и, забывая заднее, простирался въ преднее”¹⁰. Wraz z Sawą w kielii przebywało jeszcze trzech mnichów, którzy ściśle przestrzegali obowiązującej reguły, tzw. Karejskiego Typikonu, sporządzonego przez Sawę w 1199 r.¹¹

Typikarnica w XIX w. i w chwili obecnej

Karejski Typikon jest jednym z najważniejszych dokumentów w historii religijnej literatury serbskiej. Na 115 wierszach św. Sawa opracował szczegółowe zasady modlitwy, postu i kultu liturgicznego, które miały być realizowane przez mnichów zamieszkujących kielię. Typikon był wzorowany na starożytnych zasadach i modlitwach ascetów, którzy żyli na pustyniach w Egipcie, Synaju i Palestynie. Podczas pobytu św. Sawy Serbskiego w Typikarnicy miejsce to określano jako „słup ortodoksji”. Trwała tu ciągła modlitwa, powstawały nowe pieśni, hymny ku chwale Boga w Trójcy Świętej. Zgodnie z przyjętą regułą w Typikarnicy trwa całodobowa modlitwa za świat, czytany był Psalterz i ewangelie. Święta liturgia sprawowana była jedynie raz w miesiącu. W kielii nikt nie ma władzy: ani protos, ani ihumen, ani inny brat. Obowiązuje tu mil-

czenie¹². *Typikon Karejski* obecnie znajduje się w bibliotece w Hilandarze.

Sawa Serbski często przebywał w Typikarnicy, wzmacniając się duchowo. Dbał też o jej rozwój. Podczas ostatniego pobytu zakupił dla kielii ziemię od monasteru karejskiego św. Dymitra, by zasadzić tu winnicę. Dla kielii przekazał cudowny obraz Bogurodzicy Karmiącej Mlekiem, który otrzymał, zgodnie z przepowiednią, podczas pielgrzymki do Palestyny w monasterze św. Sawy Uświęconego¹³. Teraz ikona umieszczona jest po prawej stronie carskich wrot w cerkwi pw. św. Sawy Uświęconego.

Po śmierci Sawy w Typikarnicy przebywało wielu włodarzy i mnichów, którzy wzmacniali się tu duchowo. Warto zaznaczyć, że w kielii powstało wiele dzieł duchowych. Tu opracowany był *Karejski Typikon, Żywot św. Symeona*, które stworzył Sawa Serbski. Tu Domentijan, archimandryta Hilandaru i uczeń Sawy, spisał *Żywot Sawy*. W XVI w. inny archimandryta hilendarski Grzegorz zajmował się przekładami pism świętych z języka cerkiewnosłowiańskiego na serbski. W XIX w. w pomieszczeniu nad cerkwią profesor Wiktor Gregorowicz z Uniwersytetu Kazańskiego znalazł 45 rękopisów i 12 starodruków stanowiących nieodłączną część Typikarnicy¹⁴.

Wraz z upływem czasu wygląd wewnętrzny i zewnętrzny Typikarnicy zmieniał się. Powstały przybudówki. Z XVIII w. i XIX w. pochodzą freski ozdabiające narteks cerkwi. Na freskach przedstawiono postacie św. Symeona, św. Sawy, św. Bazylego Ostrońskiego¹⁵, sceny z życia św. Sawy Uświęconego. Tylko reguła w niezmiennym kształcie określa zasady życia w kielii¹⁶.

2. Cerkiew Παναγία Αχειροποίητος w Salonikach

Cudowny, wielki kościół Najświętszej Marii Panny znajduje się w centrum Salonik¹⁷. Budynek cerkwi należy do typu trójnawowych bazylik, z narteksem i galerią, kończy się dużą półkolistą absydą od wschodu¹⁸. Świątynia, jako jedna z nielicznych, zachowała swą pierwotną wysokość.

¹² A. i M. Mironowicz, *Święty Antoni Supraski*, s. 30.

¹³ Sawa Uświęcony (439-532) – Święty Kościoła prawosławnego, założyciel monasterów w Palestynie. W 493 r. został archimandrytą wszystkich monasterów i pustelników palestyńskich.

¹⁴ Архим. Аугустин (Никитин), *Афон и русская православная церковь*, „Богословские Труды”, Москва 2002, s. 190-194.

¹⁵ Bazyli Ostroński (1610-1671) – serbski biskup prawosławny, jeden z najpopularniejszych serbskich świętych.

¹⁶ www.hilandar.info; Αντώνιος Αιμίλιος Ταχιάος, *Ένα άγιορειτικό μοναστήρι που χάθηκε: Η παλαιά Μονή Ρωσικού, όπως την περιγράφει ο Βασίλειος Γρηγορόβιτς Μπάροχ*, „Αφιέρωμα στή μνήμη τού Σωτήρη Κίσσα”, Θεσσαλονίκη 2001, s. 619; С. Ненадовић, *Осам векова Хиландара. Грађење и грађевање*, Београд 1997, с. 21-23; В. Кораћ, М. Ковачевић, *Монастир Хиландар. Конаци и утврђење*, Београд 2004, с. 58-62.

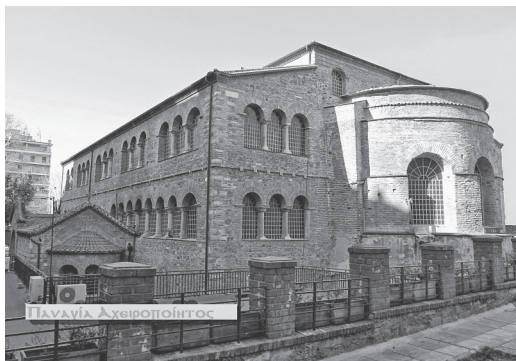
¹⁷ Αχειροποίητος, *Hellenic Ministry of Culture*, Athens 2010.

¹⁸ E. Kourkoutidou-Nikolaïdou, A. Tourta, *Wandering in Byzantine Thessaloniki*, Athens 1997, p. 185.

⁹ Тамже, с. 93-94.

¹⁰ Тамже, с. 94.

¹¹ Тамже, с. 160. Typikon karejski w całości jest zamieszczony w: Леонид арх., *Афонская гора и Соловецкий монастырь*, Спб 1883, приложение.

Cerkiew Παναγία της Αχειροποιήτου – obecnie

Cerkiew jest przykładem dobrze zachowanego wczesnego kościoła chrześcijańskiego. Rekonstrukcje i interwencje architektoniczne, które przeprowadzano wielokrotnie w świątyni (w VII w., XIV w. i XV w.) nie naruszyły reprezentatywnej dla bazylik bizantyjskich architektury.

Cerkiew została wybudowana w latach 447 – 490 w miejscu dużej łaźni rzymskiej. Łaźnia zajmowała obszar większy od świątyni. Niektóre jej części są osadzone w bazylice, niektóre zaś znajdują się na zewnątrz. Uważa się, że rzymskie łaźnie zostały umieszczone na miejscu starożytnej świątyni, która była poświęcona Afrodydzie Thermae¹⁹.

W świątyni zachowały się 2 napisy informujące o fundatorze: Ανδρέα. Przypuszcza się, że odnoszą się do Andrzeja, arcybiskupa Salonik w latach 491 - 497 lub do zaufanej osoby, która jako przedstawiciel arcybiskupa Salonikach brała udział w dniu 13 października 451 r. udział w Synodzie Chalcedońskim.

Pierwszy raz w źródłach cerkiew występuje w tekstach arcybiskupa Salonik z 842 r., który wspominał wizytę cesarza Leona IV Matematyka (775-780) w bazylice.

Do XIV w. cerkiew określano mianem „świątyni Bogarodzicy” lub „wielkiej świątyni Bogarodzicy”. Przydomek Αχειροποιήτος po raz pierwszy pojawił się w złotej bulli cesarza Michała VII (1071-1078), w której dokonano zapisów na rzecz monasteru iwierskiego, a następnie w dokumencie z 1320 r. Określenie Αχειροποιήτος (nienapisana ręką ludzką) dotyczy cudownej ikony Matki Bożej znajdującej się w świątyni.

W 1345 w cerkwi Αχειροποιήτος dokonano wielkiej rzezi zelotów z Salonik. W 1405 r. była ona uznawana za jedną z czterech najważniejszych świątyń w mieście.

Po zajęciu miasta przez Turków osmańskich w 1430 r. cerkiew Αχειροποιήτος stała się pierwszą świątynią zamienioną na meczet. Tutaj sułtan Murat II (1404 – 1451)

odprawił nabożeństwo dziękczynne za odniesione zwycięstwo. Na jednej z kolumn bazyliki zachował się napis po turecku: „sułtan Murat zajął Saloniki w 1430 roku”²⁰. W 1487 r. meczet został odrestaurowany pod nadzorem dowódcy tureckiego. Prawdopodobnie wtedy został usunięty drugi stopień dachu z lunetami. Przez cały okres panowania tureckiego cerkiew Αχειροποιήτου była głównym meczetem w mieście. Meczet miał swą nawę: “Εσκι Τζουμά τζαμι tj. meczet piątkowej modlitwy. Może dlatego Grecy określają tę świątynię mianem św. Paraskiewy (Αγία Παρασκευή). Meczet funkcjonował do 1912 r., tj. do wyzwolenia Salonik.

Cerkiew Αγία Παρασκευή w XV w.

Budynek po meczecie przeznaczono na cele publiczne. Utworzono w nim Muzeum Bizantyjskie. W czasie wojny greko-tureckiej (1919 – 1922) mury dawnej świątyni dawały schronienie uchodźcom greckim z Azji Mniejszej.

Architektura świątyni

Kościół posiada drewniany dach z dachówek i trójnawową bazyliką z galeriami, które kończą się na wschodzie półkolistą absydą. Środkowa, największa nawa bazyliki ma długość ok. 52 m, szerokość 31 m, a wysokość 17 m.

Ściany świątyni zbudowane są z naprzemiennej struktury warstw kamieni i cegieł.

Wewnątrz narteksu, utworzonego prostopadłe do trzech naw, umieszczono drzwi do każdej z naw. Dwie nawy boczne oddzielone są od głównej dwiema równoległymi marmurowymi kolumnadami, z których każda składa się z 12 kolumn jońskich, ozdobionych liśćmi akantu. Świątynia w pierwotnym formie była intensywnie oświetlona. Zawdzięczała to lunetom umieszczonym w drugim członie dachu nad nawą główną, który już nie istnieje. Nie zachowało się też kwadratowe atrium otoczone kolumnadami.

Typikarnica na św. Górze Athos i cerkiew Αχειροποιήτος w Salonikach były ostatnimi miejscami pobytu św. Antoniego Supraskiego przed jego męczeństwem i śmiercią. Z uwagi na odradzający się kult świętego męczennika oba miejsca staną się obiektem pielgrzymek wiernych.

¹⁹ A. Kazhdan, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991, p. 13.

²⁰ A. Kazhdan, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991, p. 13.

Bibliografia

Афонский Патерикъ или жизнеописание святыхъ на Святой Аѳонской Горѣ просіявшихъ, ч. I, Москва 1897.
Августин (Никитин) арх., *Афон и русская православная церковь*, „Богословские Труды”, Москва 2002.

Doroszkiwicz B., *Monastycyzm bizantyński od IX do połowy XV w.*, Białystok 2009.
Леонид арх., *Афонская гора и Соловецкий монастырь*, Спб 1883.

Mironowiczowe A. i M., *Święty Antoni Supraski*, Białystok 2014.
Prologion Wierszowy, Państwowe Muzeum Historyczne w Mos-
kwie, kol. A. S. Uwarova Nr 56 – 1, k. 478-479v.

Strony internetowe

<http://www.hilandar.info>

<http://vizantinaistorika.blogspot.com>

<http://wikipedia.gr>

Rozmiar artykułu: 0, 5 arkusza wydawniczego

ΕΛΠΙΣ

CZASOPISMO TEOLOGICZNE
KATEDRY TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU

ADRES REDAKCJI

15-097 Białystok, ul. M. Skłodowskiej-Curie 14
tel. 85 745-77-80, e-mail: redakcja@elpis.edu.pl
www.elpis.uwb.edu.pl